

GRAŻYNA RUDKOWSKA

Analiza porównawcza niektórych cech rozwoju społecznego
dzieci jedynych i posiadających rodzeństwo:
(na przykładzie badań sześciolatków)

I. WPROWADZENIE

Rodzina stanowi pierwsze i podstawowe środowisko społeczne dziecka, w którym rozpoczyna się i toczy główny nurt socjalizacji jednostki. Doświadczenia nabywane w rodzinie odgrywają istotną rolę w kształtowaniu się obrazu własnej osoby.

Jednym z czynników determinujących strukturę rodziny jest liczba dzieci. Wpływa ona na układ ról społecznych panujący w rodzinie i na charakter wzajemnej komunikacji między jej członkami. Z tego punktu widzenia sytuacja jedynaków wyraźnie różni się od sytuacji dzieci posiadających rodzeństwo. Brak sióstr czy braci sprawia, że interakcje społeczne dziecka jedynego mają charakter niesymetryczny, cechujący się przewagą jednego partnera. Dziecko z rodziny wielodzietnej ma też kilka układów odniesienia, natomiast dla jedynaka takim układem są tylko rodzice. Odmienna sytuacja rodzinna jedynaka może zatem wpływać na jego rozwój społeczny i cechy osobowości.

Wielu członków naszego społeczeństwa, w tym i pedagogów, przypisuje jedynakom - niejako automatycznie - niższy poziom uspołecznienia, zaburzenia emocjonalne, egocentryzm i egoizm.

Większość tych opinii wskazuje tylko na sam fakt jedynactwa, a pomija inne uwarunkowania właściwości psychicznych dziecka.

W piśmiennictwie naukowym występuje wiele rozbieżności dotyczących problemu jedynactwa. Część badań empirycznych jest odległa w czasie i dotyczy środowisk odmiennych kulturowo. Niektórzy autorzy nie uwzględniają specyfiki poszczególnych okresów rozwojowych i wyniki uzyskane w badaniach dzieci w określonym wieku generalizują w odniesieniu do wszystkich jedynaków. Innym błędem jest nieuwzględnianie grupy porównawczej, składającej się z dzieci posiadających rodzeństwo. Często pomijana jest płeć badanych dzieci. Poważnym mankamentem wielu opracowań jest korzystanie z danych pośrednich, np. opinii nauczycieli.

W polskiej literaturze problem jedynactwa jest rzadko omawiany, zwłaszcza w oparciu o badania empiryczne dzieci. Wyjątek stanowią opracowania L. Turowskiej (1973), J. Zborowskiego (1975), Z. Zaborowskiego (1980) i J. Rembowski (1973, 1975, 1986), poświęcone dzieciom w wieku szkolnym. Na szczególną uwagę zasługuje praca M. Tyszkowej (1985), obejmująca dzieci w wieku od 6 do 17 lat i traktująca problem jedynactwa rozwojowo.

W piśmiennictwie zagranicznym poglądy na temat jedynactwa ulegały wielu zmianom, jednak nadal są rozbieżne. Pierwsze badania poświęcone jedynakom pojawiły się na przełomie XIX i XX wieku (przegląd tych badań podają J. Rembowski 1975 i M. Tyszkowa 1985). Długo dominowały poglądy S. Halla i A. Adlera, kreślące niekorzystny obraz jedynaków. W miarę upływu lat i prowadzonych badań zaczęto dostrzegać również niektóre pozytywne cechy dzieci jedynych. Porównanie ich z dziećmi posiadającymi rodzeństwo wskazywało w wielu wypadkach brak wyraźnych różnic rozwojowych. Jak podkreśla M. Tyszkowa, zwracano uwagę na możliwość różnorodnych skutków jedynactwa. Jednak nadal są autorzy, podkreślający negatywne implikacje bycia jedynakiem, np. T. Ajuguerra 1970 (za M. Tyszkową 1985, s.26) uważa, że istnieje syndrom jedynactwa,

będący zespołem niekorzystnych cech osobowości i przejawów zachowania.

Jak zaznaczono, w ubogiej polskiej literaturze przedmiotu szczególnie mało jest badań empirycznych poświęconych dzieciom w wieku przedszkolnym, a zwłaszcza dzieciom sześciolletnim, przygotowującym się do wstąpienia do szkoły. Obok badań M. Tyszkowej (1985) obejmujących 29 jedynaków i 29 niejedynaków, należy wspomnieć o badaniach M. Czyżewskiego (1983), które - choć obejmujące duże liczebności - opierają się głównie na wypowiedziach rodziców i nauczycieli przedszkoli oraz ognisk przedszkolnych. Autor ten stwierdza, że jedynacy gorzej czują się w przedszkolu niż w ognisku przedszkolnym, charakteryzującym się mniejszą liczbą dzieci należących do grupy. Podkreśla również, że jedynacy przejawiają tendencje egocentryczne i egoistyczne oraz wykazują niższy poziom uspołecznienia w sytuacjach zabawowych, wymagających współpracy. Natomiast M. Tyszkowa (1985), na podstawie badań próbami podziału i współpracy S. Baley'a nie stwierdza istotnych statystycznie różnic między jedynakami i niejedynakami. Różnice nie występują również w obrazie samego siebie porównywanych dzieci 6-letnich.

J. Rembowski (1986) omawia wyniki badań poświęconych przystosowaniu do szkoły jedynaków niewiele starszych, bo 7-8-letnich. Stwierdza (s.280), że jedynacy są znacznie gorzej przystosowani do szkoły niż dzieci z rodzin wielodzietnych, gdyż średni wynik w kwestionariuszu CBI wynosi dla jedynaków 16,6, a dla niejedynaków 21,1. Ale równocześnie podaje, że dla dziewcząt jedynaczek wynosi on 23,9, a dla chłopców jedynaków 9,0. Widać więc, że wniosek autora dotyczący przystosowania do szkoły, obejmuje tylko chłopców jedynaków, a uzyskane przez niego wyniki świadczą o modyfikującym wpływie płci. Natomiast M. Tyszkowa (1985, s.40) na podstawie badań tą samą metodą (CBI) nie stwierdza różnic między jedynakami i niejedynakami w młodszym wieku szkolnym. Istotne różnice w przystosowaniu do szkoły występują między dziewczynkami a chłopcami z obu porównywanych grup.

G. Sochaczewska (1982) na podstawie badania procesu adaptacji do przedszkola dzieci 3 - 4-letnich stwierdza, że jedynactwo nie decyduje o poziomie przystosowania, a tylko w przypadku złej adaptacji wpływa na rodzaj zaburzeń.

Jak widać, nawet opracowania pochodzące z ostatnich lat różnią się w poglądach na problem jedynactwa.

II. CELE I METODY BADAŃ WŁASNYCH

Wskazane wyżej rozbieżności w literaturze oraz obiegowe opinie na temat roli jedynactwa w rozwoju społecznym dziecka nakazują kontynuowanie badań nad tym problemem.

Jako podstawowe założenie przyjęto, że poziom uspołecznienia dziecka i obraz jego osobowości zależą od interakcji wielu czynników, stąd jedynactwo nie może być zmienną dominującą.

Modyfikujący wpływ jedynactwa powinien być różny w poszczególnych okresach rozwojowych. W podjętych badaniach skoncentrowano się na dzieciach 6-letnich, uczęszczających do przedszkola. W tym wieku wpływ struktury rodziny na rozwój jednostki powinien być szczególnie silny. Przemiany społeczno-kulturowe sprawiają, że wiele rodzin, zwłaszcza w środowisku wielkomiejskim posiada tylko jedno dziecko. Dotychczasowe opracowania¹ poświęcone dzieciom 6-letnim (a także niewiele starszym) są fragmentaryczne i często korzystają z danych pośrednich. Natomiast potrzeby praktyki pedagogicznej związane z wychowawczą rolą przedszkola są bardzo duże.

Cele podjętych badań sformułowano następująco:

1. Porównanie obrazu siebie i preferencji ról społecznych u jedynaków i dzieci posiadających rodzeństwo.
2. Porównanie poziomu zachowań prospołecznych przejawianych przez dzieci jedyne i posiadające rodzeństwo.
3. Porównanie poziomu społecznego zachowania się na terenie

---

¹Praca M. Tyszkowej (1985) ukazała się już po zaprojektowaniu i podjęciu badań przeze mnie.

- przedszkola dzieci jedynych i posiadających rodzeństwo.
4. Porównanie adaptacji wstępnej i obecnego stosunku do przedszkola dzieci jedynych i posiadających rodzeństwo.
  5. Sprawdzenie, czy płęć modyfikuje ewentualne różnice między jedynakami i dziećmi posiadającymi rodzeństwo.

Pierwszy cel badawczy dotyczy osobowości badanych dzieci, trzy następne - ich funkcjonowania społecznego. Zwłaszcza istotne wydaje się zbadanie poziomu zachowań prospołecznych przejawianych przez dzieci jedyne i posiadające rodzeństwo; i to zbadanie technikami eksperymentalnymi, a nie opierającymi się na ocenach nauczycieli. W dostępnej literaturze polskiej mało jest badań nad prospołecznością dzieci 6-letnich, i brak jest badań porównawczych, uwzględniających jedynaków i niejedynaków. Chodzi tu o zachowania prospołeczne typu altruistycznego, a nie kooperacyjnego, czyli bezinteresowne działanie na rzecz innej osoby (J. Macaulay, i L. Berkowitz 1970) lub zachowania uwzględniające głównie interesy i potrzeby innej osoby (J. Reykowski 1986). J. Reykowski (1986) stwierdza, że podejmowanie takich zachowań jest uzależnione od czynników percepcyjnych, motywacyjnych oraz instrumentalnych. Jako badaną kategorię zachowań prospołecznych wybrano dzielenie się z innymi. Można założyć, że ta kategoria powinna różnicować jedynaków i niejedynaków, gdyż dzieci posiadające rodzeństwo są (zgodnie z uwagami autorów podkreślających korzystny wpływ takiej struktury rodziny na uspołecznienie) stale wdrażane do dzielenia się z innymi.

Przy analizie funkcjonowania społecznego uwzględniono również społeczne zachowanie się dzieci na terenie przedszkola w zakresie następujących kategorii: posłuszeństwo, upór, wyrażanie uczuć, nawiązywanie kontaktów, rozmowność, zwracanie na siebie uwagi, współdziałanie w zabawie, kierowanie innymi, podporządkowanie się innym, inicjatywa, uprzejmość, agresywność, samodzielność, czystość i dbałość o wygląd zewnętrzny, dbałość o porządek na terenie przedszkola.

Obraz funkcjonowania społecznego poszerzono badaniem sto-

sunku dzieci do przedszkola oraz przebiegiem adaptacji wstępnej do tej placówki. W tym ostatnim przypadku, wobec niemożności przeprowadzenia badań bezpośrednich, zdecydowano się skorzystać z danych pochodzących od rodziców i nauczycieli.

Jako metody badań zastosowano: test Zwierzyńiec R. Zazzo, technikę eksperymentalną służącą do pomiaru zachowań prospołecznych, obserwację społecznego zachowania się dziecka skategoryzowaną wg "Arkusza", wywiady z rodzicami i nauczycielkami przedszkola dotyczące adaptacji wstępnej i obecnego stosunku dzieci do tej placówki.

Przy projektowaniu techniki eksperymentalnej starano się uwzględnić możliwości rozwojowe dzieci 6-letnich w zakresie wyodrębnionych przez J. Reykowskiego (1986) czynników warunkujących podejmowanie zachowań prospołecznych. Sytuacja miała być w pełni zrozumiała, a potrzeby obiektu wyraźnie wyartykułowane (czynnik percepcyjny), dzieci miały też posiadać odpowiednie środki do zaspokojenia potrzeb innych (czynnik instrumentalny). Jeśli chodzi o czynnik motywacyjny, to starano się uruchomić tylko motyw wewnętrzną, gdyż dziecko nie otrzymywało żadnych nagród zewnętrznych. Skrócony opis (dokładny - w druku) techniki służącej do pomiaru dzielenia się z innymi wygląda następująco. Wszystkie dzieci z danej grupy przedszkolnej wykonują rysunek na określony temat, podany przez eksperymentatorkę. Po wykonaniu rysunku dzieci pojedynczo przechodzą do innego pomieszczenia. Tam w nagrodę za ładny rysunek otrzymują po 5 cukierków. Następnie eksperymentatorka zaznacza, że zaraz idzie do innego przedszkola i może jej zabraknąć cukierków dla tamtych dzieci, które również mogą pięknie wykonać rysunki. I mimochodem dodaje, że jeśli dziecko chce się podzielić swoimi cukierkami, to może je wrzucić do pudełka, stojącego na podłodze. Po wypowiedzeniu tych słów demonstracyjnie odwraca uwagę od dziecka. Przebadane dziecko nie wraca do swojej sali. Liczbę oddanych cukierków określono jako wskaźnik dzielenia się z innymi.

15 kategorii do obserwacji społecznego zachowania się dziecka na terenie przedszkola wybrano z "Arkusza oceny poziomu rozwoju i zachowania się dziecka w wieku przedszkolnym" M. Przetacznikowej (1977). Określone zachowanie się dziecka było oceniane od 1 do 5 punktów, przy czym 5 punktów oznaczało wysoki poziom uspołecznienia. Sumę punktów ze wszystkich kategorii określono jako wskaźnik społecznego zachowania się dziecka na terenie przedszkola.

Wywiady z rodzicami i nauczycielkami dotyczyły przebiegu wstępnej adaptacji dziecka do przedszkola i jego obecnego stosunku do tej placówki. Ich wypowiedzi oceniano przy pomocy skali pięciopunktowej. 5 punktów oznaczało bardzo dobry poziom danej cechy (np. dziecko chętnie chodzi do przedszkola, interesuje się zajęciami, bawi się z innymi dziećmi, w domu dużo opowiada o życiu w przedszkolu), 1 punkt zły (w przedszkolu jest smutne, czeka, kiedy ktoś po nie przyjdzie, płacze, w domu stale zaznacza, że nie chce iść do przedszkola).

III. CHARAKTERYSTYKA BADANYCH GRUP

Badaniami objęto łącznie 230 dzieci 6-letnich, w tym 115 dziewczynek i 115 chłopców. Wszystkie dzieci pochodziły ze środowiska wielkomiejskiego i uczęszczały do krakowskich przedszkoli

W pierwszym etapie badań (obejmującym 1 i 5 cel badawczy) jako grupę porównawczą dla jedynaków dobrano dzieci wywodzące się z rodzin z trojgiem i czworgiem dzieci. Początkowo planowano objąć badaniami tylko dzieci z rodzin czterodzieciowych, jednak okazało się, że niewiele takich dzieci uczęszcza do przedszkoli na terenie Krakowa. Grupa porównawcza składała się zatem w połowie z dzieci z dwójgiem i trojgiem rodzeństwa. Przy analizie obrazu siebie posłużono się wynikami badań 120 dzieci, w tym 60 jedynaków i 60 dzieci z ro-

dzin wielodzietnych. W obu grupach były równe liczebności dziewczynek i chłopców.

W drugim etapie badań (obejmującym cele badawcze 2 - 5), oprócz dzieci z rodzin wielodzietnych, dobrano do grupy porównawczej dzieci z rodzin dwudzietnych, a więc reprezentujące często spotykany typ struktury rodziny. U 110 dzieci (55 dziewczynek i 55 chłopców) zbadano wszystkie wyodrębnione wyżej składniki funkcjonowania społecznego, to jest zachowania prospołeczne, zachowanie się na terenie przedszkola oraz adaptację wstępną i obecny stosunek dziecka do tej placówki. W tej populacji grupę porównawczą dla jedynaków (39 osób) stanowiły dzieci wywodzące się z rodzin z dwojgiem i trojgiem dzieci. Ponadto badaniu zachowań prospołecznych poddano 60 dzieci (30 jedynaków i 30 dzieci z rodzin wielodzietnych) uczestniczących w pierwszym etapie badań.

IV. OBRAZ SIEBIE I PREFERENCJE RÓL SPOŁECZNYCH U DZIECI JEDYNYCH I POSIADAJĄCYCH RODZEŃSTWO

Dane do analizy porównawczej obrazu samego siebie i preferencji ról społecznych u 6-letnich jedynaków i dzieci z rodzin wielodzietnych, stanowiły wyniki badania testem R. Zazzo Zwierzyniec 120 dzieci (po 60 w każdej z porównywanych grup). Badania przeprowadziły w ramach prac magisterskich M. Karnafał i B. Filip².

Wyniki uzyskane w Zwierzyńcu właściwym, polegającym na identyfikacji i kontrydentyfikacji z określonymi zwierzętami nie wykazują

---

² M. Karnafał, Analiza porównawcza niektórych cech rozwoju społeczno-emocjonalnego jedynaków i dzieci z rodzin wielodzietnych. Praca magisterska napisana pod kierunkiem G. Rudkowskiej. WSP, Kraków 1985; B. Filip, Cechy rozwoju społecznego jedynaków i dzieci z rodzin wielodzietnych. Praca magisterska napisana pod kierunkiem G. Rudkowskiej. WSP, Kraków 1987.

istotnych różnic między porównywanymi grupami dzieci. Sumaryczny wskaźnik występowania określonych zwierząt jest natomiast w obu grupach modyfikowany przez płeć dziecka. Dziewczynki utożsamiają się z innymi zwierzętami niż chłopcy. Wyniki te są zbieżne z wynikami uzyskanymi przez M. Tyszkową (1985).

Badane dzieci 6-letnie akceptują swoją płeć, zarówno jedynacy, jak i dzieci z rodzin wielodzietnych.

Analiza drugiej części testu R. Zazzo, czyli stosunku dziecka do różnych okresów życia człowieka wykazuje pewne różnice między porównywanymi grupami. Rozkład wyborów określonych okresów życia przedstawia tabela 1.

Tabela 1

Wybory okresów życia przez jedynaków i niejedynaków

Wybierany wiek	Jedynacy		Niejedynacy	
	dziewczynki	chłopcy	dziewczynki	chłopcy
osoba dorosła (OD)	14	18	13	18
wiek aktualny (WA)	7	10	4	5
małe dziecko (MD)	9	2	13	7

Na podstawie danych umieszczonych w tabeli 1 można zauważyć, że u badanych grup, z wyjątkiem dziewczynek niejedynaczek, przeważają wybory osoby dorosłej. Wyniki te są niezgodne z wynikami uzyskanymi przez M. Tyszkową (1985), która podaje, że u dzieci 6-letnich przeważa wybór wieku aktualnego. Natomiast M. Przetacznikowa (1980) zaznacza, że u dziewczynek w tym wieku częsty jest wybór małego dziecka, co odpowiadałoby wyborom dziewczynek z rodzin wielodzietnych.

W celu stwierdzenia istotności różnic między liczebnościami dzieci wybierających określony okres życia zastosowano test z porównujący częstości. Uzyskane wartości zamieszczono w tabeli 2.

Różnice między liczebnościami dzieci
wybierających określony wiek życia

Porównywane grupy	Wiek	Wartość z	p
dziewczynki jed. - dziewcz. niejed.	OD	0,28	ni
" - "	WA	1,02	ni
" - "	MD	1,08	ni
chłopcy jed. - chłopcy niejed.	OD	0	ni
" - "	WA	1,51	ni
" - "	MD	1,79	0,05
dziewczynki jed. - chłopcy jed.	OD	1,19	ni
" - "	WA	0,87	ni
" - "	MD	2,42	0,01
dziewcz.niejed. - chłopcy niejed.	OD	1,33	ni
" - "	WA	0,29	ni
" - "	MD	1,68	0,05

Różnice w wyborach określonego wieku pozwalają zauważyć nakładanie się dwóch zmiennych, czyli jedynactwa i płci. Tylko chłopcy wywodzący się z rodzin wielodzietnych istotnie częściej niż jedynacy preferują wiek małego dziecka. Wybór tego wieku jest związany z płcią dziecka, gdyż dziewczynki częściej niż chłopcy pragnęłyby być "dzidziusiami".

Podawane przez dzieci uzasadnienia określonych wyborów pozwalają na interpretację ich sytuacji rodzinnej. Mimo że rozkłady wyborów dziewczynek jedynaczek i niejedynaczek nie wykazują istotnych różnic, nieco odmiennie są ich uzasadnienia. Mianowicie przy wyborze wieku dorosłego prawie wszystkie dziewczynki akcentują możliwość posiadania dziecka i ładnego ubierania się, ale tylko jedynaczki wymieniają czynności domowe, jako korzyści tego okresu życia. Z kolei przy wyborze wieku małego dziecka jedynaczki podkreślają, że nie trzeba rano wstawać do przedszkola, a dziewczynki z rodzin wielodzietnych, że nic nie trzeba robić w domu i małe dzieci

są pieszczone. Można więc sądzić, że dziewczynki z rodzin wielodzietnych są obarczone codziennymi obowiązkami, które dla jedynaczek stanowią oczekiwaną atrakcję. Wybór wieku dorosłego jest podobnie oceniany przez chłopców z obu porównywanych grup. Wszyscy podkreślają możliwość swobody, posiadania pieniędzy, jazdy samochodem i oglądania wszystkich filmów w TV. Chłopcy z rodzin wielodzietnych, którzy częściej niż jedynacy preferują wiek małego dziecka zaznaczają, że na takie dziecko nikt nie krzyczy. Można zatem sądzić, że brak im przejawów czułości i troskliwości ze strony rodziców.

Poza wyborem określonego okresu życia, dzieci miały dokonać akceptacji lub odrzucenia pozostałych okresów. Stwierdzono, że chłopcy jedynacy i niejedynacy, którzy nie wybrali okresu małego dziecka, zdecydowanie odrzucają ten wiek, natomiast akceptują pozostałe okresy. Postawy dziewczynek są jednak bardziej zróżnicowane. Zauważono tylko, że dziewczynki niejedynaczki, pragnące być małymi dziećmi, często odrzucają wiek aktualny, a akceptują osobę dorosłą.

Stosunek do małżeństwa nie różnicuje badanych od strony ilościowej. Wszystkie różnice między liczebnościami dzieci deklarujących chęć zawarcia małżeństwa (tabela 3) są nieistotne statystycznie.

Tabela 3

Deklarowanie zawarcia małżeństwa

Dzieci	Dziewczynki	Chłopcy
jedynacy	24	21
niejedynacy	21	16

Nieco odmienny jest koloryt uzasadnień ożenku u chłopców jedynaków i niejedynaków. Mianowicie jedynacy częściej podają motywy emocjonalne, a chłopcy z rodzin wielodzietnych korzyści związane z wykonaniem przez żonę prac domowych

Jako ciekawostkę należy odnotować fakt, że liczebności dzieci deklarujących chęć posiadania potomstwa są nieco większe od liczebności dzieci pragnących zawrzeć małżeństwo, chociaż możliwość posiadania własnych dzieci była częstszym argumentem przemawiającym na korzyść ożenku.

Tabela 4

Deklarowanie posiadania dzieci

Dzieci	Dziewczynki	Chłopcy
jedynacy	29	23
niejedynacy	26	17

Obliczenie wartości testu z wskazuje, że chęć posiadania dzieci jest w sposób statystycznie istotny zależna od płci. Różnice między liczebnościami dziewczynek i chłopców są w grupie jedynaków ($z=2,41$) i niejedynaków ($z=2,72$) istotne na poziomie 0,01. Pochodzenie z rodziny o określonej strukturze tylko u chłopców wpływa na deklarowanie posiadania dzieci. Mianowicie chłopcy z rodzin wielodzietnych istotnie rzadziej niż jedynacy ($z=1,68$, $p=0,05$) pragną posiadać dzieci.

W podsumowaniu można zauważyć, że zmienną w sposób dominujący rzutującą na obraz siebie i preferencje ról społecznych jest płeć. Jedynactwo modyfikuje tylko niektóre zależności.

V. FUNKCJONOWANIE SPOŁECZNE DZIECI JEDYNYCH
I POSIADAJĄCYCH RODZENSTWO

1. Zachowania prospołeczne
polegające na dzieleniu się z innymi

W celu uchwycenia ewentualnych zależności między jedynactwem a tendencjami prospołecznymi porównano poziomy dzie-

lenia się z innymi cechujące dzieci jedyne i posiadające rodzeństwo. Początkowo opisanej wyżej technice eksperymentalnej poddano 60 dzieci uczestniczących w badaniu obrazu samego siebie. Grupę tę tworzyło 30 jedynaków i 30 dzieci z rodzin wielodzietnych, po 15 dziewczynek i chłopców w każdej podgrupie. Średnie arytmetyczne oddanych cukierków, traktowane jako średnie wskaźniki dzielenia się, są umieszczone w tabeli 5.

Tabela 5

Średnie wskaźniki dzielenia się z innymi

Dzieci	Dziewczynki	Chłopcy
jedynacy	2,93	2,53
z rodzin wielodzietnych	2,66	2,73

Na podstawie uzyskanych danych można zauważyć, że najwyższe wskaźniki dzielenia się z innymi posiadają dziewczynki jedynaczki. Jednak obliczone wartości testu t Studenta wskazują, że różnice między średnimi są nieistotne statystycznie. Tak więc ani jedynactwo, ani płeć nie wpływają na podejmowanie zachowań prospołecznych u dzieci 6-letnich.

Następnie tej samej technice eksperymentalnej poddano 110 dzieci uczestniczących w drugim etapie badań³. Grupy porównawcze dla jedynaków tworzyły dzieci wywodzące się z rodzin z dwojgiem i trojgiem dzieci. Do grupy jedynaków (39 osób) należało 19 dziewczynek i 20 chłopców a do grupy niejedynaków (71 osób) 36 dziewczynek i 36 chłopców. Wszystkie dzieci uczęszczały do tych samych czterech przedszkoli, stąd można było założyć, że były poddawane podobnym oddziaływaniom wychowawczym. Średnie wskaźniki dzielenia się tych dzieci podano w tabeli 6.

³ Badania przeprowadziły uczestniczki seminarium magisterskiego W. Koenig i D. Rapała.

Tabela 6

Średnie wskaźniki dzielenia się z innymi

Dzieci	Dziewczynki	Chłopcy
jedynacy	2,32	1,95
niejedynacy	2,03	2,00

I w tym przypadku wszystkie różnice są nieistotne statystycznie (choć średni wskaźnik dziewczynek jedynaczek jest nieco wyższy).

Należy zatem stwierdzić, że w podejmowaniu zachowań prospołecznych polegających na dzieleniu się z innymi nie występują różnice między dziećmi jedynymi i posiadającymi rodzeństwo. Prawidłowość ta utrzymuje się niezależnie od liczby rodzeństwa, jaką mają dzieci tworzące grupę porównawczą dla jedynaków. Wyniki te są zbieżne z wynikami uzyskanymi przez M. Tyszkową.

2. Społeczne zachowanie się na terenie przedszkola

Grupę 110 dzieci poddano również obserwacji prowadzonej na terenie przedszkola. Suma punktów uzyskanych przez poszczególne dzieci w zakresie 15 wybranych kategorii stanowi wskaźnik społecznego zachowania się na terenie przedszkola. Średnie wskaźniki wyodrębnionych podgrup jedynaków (39 osób) i niejedynaków (71 osób) przedstawia tabela 7.

Tabela 7

Średnie wskaźniki społecznego zachowania się
na terenie przedszkola

Dzieci	Dziewczynki	Chłopcy
jedynacy	54,11	48,35
niejedynacy	52,86	48,74

Na podstawie danych umieszczonych w tabeli 7 można stwierdzić, że jedynacy i dzieci posiadające rodzeństwo nie różnią się pod względem społecznego zachowania się na terenie przedszkola. W całej badanej grupie występują bardzo istotne różnice między dziewczynkami a chłopcami. Wskaźnik dla 55 dziewczynek wynosi 53,29, a dla 55 chłopców - 48,60 (wartość $F=12,4$ p 0,001). Poziom społecznego zachowania się dziewczynek jest też bardziej wyrównany (odchylenie stand. dla dziewczynek wynosi 5,49, a dla chłopców 8,1). Utworzenie grup dzieci wywodzących się z rodzin o różnej strukturze, nie zmienia powyższych zależności.

3. Adaptacja wstępna i obecny stosunek do przedszkola

Z rodzicami i nauczycielkami badanych 110 dzieci przeprowadzono wywiady dotyczące przebiegu wstępnej adaptacji dziecka do przedszkola. Następnie wypowiedzi ich szeregowano według skali 5-punktowej. Do uzyskanych danych należy jednak podchodzić z dużą ostrożnością, gdyż dotyczą faktów sprzed około trzech lat.

Średnie wskaźniki adaptacji do przedszkola uzyskane na podstawie wywiadu z rodzicami są zawarte w tabeli 8.

Tabela 8

Średnie wskaźniki adaptacji do przedszkola
wg rodziców

Dzieci	Dziewczynki	Chłopcy
jedynacy	3,368	3,650
niedzynacy	4,138	3,943

Można zatem zauważyć, że z wypowiedzi rodziców wynika gorszy przebieg procesu adaptacji do przedszkola dzieci jedynych niż posiadających rodzeństwo. Występowanie ostrych objawów wegetatywnych sygnalizowali tylko rodzice jedynaków. Jak się wydaje, rodzice ci są też bardziej uwrażliwieni na wszelkie przejawy złej adaptacji dziecka do przedszkola.

Opinie nauczycielek potwierdzają gorszą adaptację wstępną do przedszkola dzieci jedynych (tabela 9).

Tabela 9

Średnie wskaźniki adaptacji do przedszkola
wg nauczycielek

Dzieci	Dziewczynki	Chłopcy
jedynacy	3,947	3,650
niejedynacy	4,194	4,2861

Zwraca uwagę istotna różnica między rodzicami a nauczycielkami w opisie adaptacji wstępnej do przedszkola dziewczynek jedynaczek. Można sądzić, że albo nauczycielki nie dostrzegają mniej wyraźnych przejawów złej adaptacji, albo dziewczynki jedynaczki demonstrują je głównie w domu. Prawdopodobnie oba te czynniki współwystępują. Jak stwierdzono wyżej, dziewczynki cechują się wyższym wskaźnikiem społecznego zachowania się na terenie przedszkola. Stąd ich dobre zachowanie mogło być utożsamiane przez nauczycielki z dobrą adaptacją. Natomiast opinie rodziców i nauczycielek są zgodne pod względem adaptacji chłopców jedynaków. Należy dodać, że zgodność średnich wskaźników nie świadczy o zgodności opinii w przypadku charakterystyki poszczególnych dzieci. Porównanie opinii rodziców i nauczycieli wskazuje, że najczęściej zgodnych ocen uzyskali chłopcy niejedynacy (18 na 35 badanych), a najmniej dziewczynki jedynaczki (4 na 19 badanych).

Rodzice i nauczycielki wypowiedzieli się również na temat aktualnego stosunku do przedszkola.

Z danych uzyskanych od rodziców wynika, że u wszystkich badanych dzieci aktualny stosunek do przedszkola jest lepszy niż w okresie adaptacji wstępnej (tabela 10).

Tabela 10

Średnie wskaźniki obecnego stosunku dzieci do przedszkola
wg rodziców

Dzieci	Dziewczynki	Chłopcy
jedynacy	3,947	4,400
niejedynacy	4,500	4,273

Można również zauważyć, że według rodziców występuje wyraźna różnica między dziewczynkami a chłopcami z grupy jedynaków.

Natomiast według nauczycielek (tabela 11) stosunek jedynaków do przedszkola jest podobny.

Tabela 11

Średnie wskaźniki obecnego stosunku dzieci do przedszkola
wg nauczycielek

Dzieci	Dziewczynki	Chłopcy
jedynacy	3,947	3,950
niejedynacy	4,556	4,371

Należy dodać, że podobnie jak w przypadku adaptacji do przedszkola zgodność średnich wskaźników uzyskanych od rodziców i nauczycielek nie świadczy o zgodności opinii u poszczególnych badanych dzieci. Nauczycielki oceniały u dziewczynek jedynaczek podobnie aktualny stosunek do przedszkola i okres adaptacji wstępnej. Zdaje się to być potwierdzeniem podanego wcześniej przypuszczenia o utożsamianiu poziomu społecznego zachowania się na terenie przedszkola z przebiegiem procesu adaptacji wstępnej.

VI. PODSUMOWANIE

Na podstawie przeprowadzonych badań należy stwierdzić, że na obraz samego siebie i preferencje ról społecznych w sposób dominujący wpływa płeć, a jedynactwo modyfikuje tylko niektóre zależności.

O obrazie własnego ja decyduje płeć dziecka. Także pragnienie posiadania dzieci jest w sposób statystycznie istotny zależne od płci badanych 6-latków. Dodatkowo u chłopców pochodzenie z rodziny wielodzietnej obniża tendencję do deklarowania posiadania dzieci. Jak się wydaje fakt ten należy wiązać nie z samą strukturą rodziny, ale atmosferą w niej panującą. Podobną interpretację można przyjąć w odniesieniu do częstszego u chłopców z rodzin wielodzietnych w porównaniu z chłopcami jedynakami, wyboru wieku małego dziecka. Uzasadnienia takiego wyboru podawane przez niektórych chłopców niejedynaków zdają się wskazywać na niezaspokojenie potrzeby czułości i troskliwości ze strony rodziców. Wypowiedzi dziewczynek niejedynaczek sugerują natomiast, że częściej niż dzieci z pozostałych badanych grup są obarczane obowiązkami domowymi.

Jedynactwo nie wpływa również na funkcjonowanie społeczne dzieci 6-letnich.

Dzieci jedyne i posiadające rodzeństwo nie różnią się pod względem podejmowania zachowań prospołecznych polegających na dzieleniu się z innymi. Różnice między tymi grupami nie występują również pod względem społecznego zachowania się na terenie przedszkola. Poziom tego zachowania jest determinowany płcią dziecka, gdyż dziewczynki uzyskują istotnie wyższe wskaźniki niż chłopcy.

Różnice między dziećmi jedynymi i posiadającymi rodzeństwo występują tylko pod względem wstępnej adaptacji do przedszkola, która gorzej przebiega u jedynaków płci obojga. Do tego wniosku należy podchodzić z pewną ostrożnością, gdyż - jak zaznaczono wyżej - oparty jest na wypowiedziach rodzi-

ców i nauczycielek i to dotyczących faktów sprzed kilku lat. Równocześnie można zauważyć, że między nauczycielkami a rodzicami występuje różnica w interpretacji przebiegu adaptacji do przedszkola dziewczynek jedynaczek. Nauczycielki uważają, że przebiega ona znacznie lepiej niż podają rodzice. Można sądzić, że nauczycielki utożsamiają "dobre" zachowanie na terenie przedszkola z dobrą adaptacją.

LITERATURA

- Czyżewski M., Z badań nad uspołecznieniem 6-letnich jedynaków, Wychowanie w Przedszkolu 1983 nr 9.
- Macaulay J., Berkowitz L. (eds.), Altruism and Helping Behavior, New York 1970.
- Przetacznikowa M., Makiełło-Jarża G., Psychologia wychowawcza, społeczna i kliniczna, Warszawa 1977.
- Przetacznikowa M., Wiek przedszkolny, w: Żebrowska M. (red.), Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży, Warszawa 1980.
- Rembowski J., Przyczynek do psychologii jedynaka, Psychologia Wychowawcza 1973 nr 2.
- Rembowski J., Jedynactwo dzieci w domu i szkole, Wrocław 1975.
- Rembowski J., Rodzina w świetle psychologii, Warszawa 1986.
- Reykowski J., Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość, Warszawa 1986.
- Sochaczewska G., Środowiskowo-wychowawcze uwarunkowania procesu adaptacji dzieci 3 - 4-letnich do przedszkola, w: Wołoszynowa L. (red.), Materiały do nauczania psychologii, s.II, t.9, 1982.
- Turowska L., Gdy dziecko jest jedynakiem, Wychowanie 1973 nr 8.
- Tyszkowa M., Badania nad uspołecznieniem i osobowością dzieci jedynych i mających rodzeństwo, w: Tyszkowa M. (red.), Rozwój dziecka w rodzinie i poza rodziną, Poznań 1985.
- Zaborowski Z., Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza, Warszawa 1980.
- Zborowski J., Uczeń jedynak, Warszawa 1975.

Grażyna Rudkowska

A comparative analysis of some features of social
development in children being the only ones in a family
or having siblings
(on the example of six-year-old children)

S u m m a r y

On the basis of the comparative analysis of self-concept, the preferences of social roles and social behavior in six-year-old children being the only ones in a family or having siblings, we should point out that there are no significant differences between the groups investigated. The self-concept, the preferences of social roles and the social behavior on the premises of nursery school depend on the sex of the child and not on the fact of having or not having siblings. Sharing behavior depends neither on the sex nor on having siblings.

In the children investigated being the only ones in a family, the adaptation to nursery school has caused them more difficulties than in those having siblings, as we can judge from the opinions of their parents and teachers.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ СОЦИАЛЬНОГО
РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ, ИМЕЮЩИХ И НЕ ИМЕЮЩИХ БРАТЬЕВ И СЕСТЕР
(НА ПРИМЕРЕ ИССЛЕДОВАНИЙ ШЕСТИЛЕТНИХ ДЕТЕЙ)

Р е з ю м е

На основе сравнительного анализа образа самого себя, предпочтений социальных ролей и социального функционирования 6-летних детей, имеющих и не имеющих братьев и сестер, автор приходит к выводу, что между исследуемыми группами не существует значимых различий.

Формирование образа самого себя, предпочтения социальных ролей и общественного поведения ребенка связано с его полом, а не с наличием или отсутствием братьев и сестер. Не удалось найти связи между альтруистическим поведением и полом, а также между первым и наличием или отсутствием братьев и сестер.

На основе высказываний родителей и воспитателей можно сделать вывод, что единственные в семье дети труднее адаптируются в детском саду.